

ВІДГУК

офіційного опонента

доктора психологічних наук, професора Шпак Марії Мирославівни

на дисертаційну роботу Суходолі Юлії Олегівни

«Сім'я як чинник розвитку соціального інтелекту молодших школярів під час дистанційного навчання», представлену на здобуття наукового ступеня доктора філософії з галузі знань 05 Соціальні та поведінкові науки за спеціальністю 053 Психологія

1. Актуальність теми дисертаційної роботи та її зв'язок з науковими програмами і планами.

Актуальність теми дисертаційного дослідження пов'язана із необхідністю створення сприятливих психолого-педагогічних умов для соціалізації дітей, розвитку у них здатності розуміти власну поведінку та поведінку інших людей, вміння конструктивно спілкуватися з іншими людьми, налагоджувати соціальну взаємодію з учасниками освітнього процесу. Для цього важливо мати високий рівень соціального інтелекту. Проте у сучасній педагогічній практиці й дотепер залишається недостатньо вивченою проблема розвитку соціального інтелекту у дітей молодшого шкільного віку. Тому Юлія Олегівна взялася вирішувати складне і, водночас, дуже актуальне наукове завдання, адже в умовах війни в Україні перед системою освіти постали нові виклики. У складних умовах сьогодення дистанційне навчання стало важливим інструментом забезпечення доступу до освіти для учнів незалежно від їх місця перебування. Однак у цих умовах відповідальність за виховання та навчання дітей значною мірою лягла на плечі сім'ї. Батьки, навіть не маючи відповідної педагогічної підготовки, змушені виконувати функції, які раніше здійснювались у навчальних закладах. Тому постає необхідність соціально-психологічного супроводу розвитку соціального інтелекту молодших школярів у сім'ях під час дистанційного навчання. З огляду на зазначене, дисертаційне дослідження Суходолі Юлії Олегівни є актуальним і своєчасним.

Дисертаційна робота виконана відповідно до напрямів наукових досліджень наукової школи кафедри психології та педагогіки Хмельницького національного університету «Психологічні засади підготовки молоді до сімейного життя» та у межах науково-дослідної роботи «Формування особистості як суб'єкта самотворення» (шифр 0119U103663). Тему дисертації затверджено вченою радою Хмельницького національного університету (протокол № 4 від 30 жовтня 2020 р.).

2. Ступінь обґрунтованості наукових положень і висновків, сформульованих у дисертації.

Дисертантка на належному науковому рівні обґрунтувала вибір теми, сформулювала об'єкт і предмет дослідження, чітко визначила мету і завдання дослідження, які конкретизують шляхи її досягнення, визначають очікувані результати.

Основні наукові положення і висновки дисертації базуються на теоретико-методологічному обґрунтуванні концептуальних ідей дослідження, результатах емпіричного дослідження, розробці та експериментальній перевірці теоретичної моделі соціально-психологічного супроводу розвитку соціального інтелекту молодших школярів у сім'ях під час дистанційного навчання. Надійність і достовірність результатів дослідження забезпечено використанням комплексу методів дослідження: теоретичних, емпіричних, математико-статистичної обробки даних.

Апробація результатів дисертаційної роботи здійснювалась шляхом обговорення основних положень та результатів дослідження на науково-практичних конференціях різного рівня, зокрема Суходоля Юлія Олегівна взяла участь у 4 міжнародних та 1 всеукраїнській науково-практичних конференціях.

Основні результати дисертаційного дослідження впроваджено в освітній процес 3 закладів освіти, а саме: Комунального закладу загальної середньої освіти «Ліцей № 17 Хмельницької міської ради», Комунального закладу вищої освіти «Вінницька академія безперервної освіти» та Комунального закладу Львівської обласної ради «Львівський обласний інститут післядипломної

педагогічної освіти», що підтверджено відповідними довідками, які подані у додатках.

3. Наукова новизна результатів дисертаційного дослідження.

Здійснений аналіз дисертаційної роботи показав, що Суходолею Юлією Олегівною отримано важливі наукові результати, які репрезентують наукову новизну дослідження. Так, вперше розроблено теоретичну модель соціально-психологічного супроводу розвитку соціального інтелекту молодших школярів у сім'ях під час дистанційного навчання. Розроблена дисертанткою модель розкриває особливості взаємодії сім'ї і школи, інтеграцію зусиль батьків та вчителів з метою розвитку соціального інтелекту молодших школярів в сім'ї в умовах дистанційного навчання.

До вагомих наукових здобутків Юлії Олегівни відносимо розробку програми авторського тренінгу «Розвиток соціального інтелекту молодших школярів у сім'ях під час дистанційного навчання», ефективність якої експериментально доведено.

Також дисертанткою обґрунтовано змістове наповнення дефініції «соціальний інтелект молодшого школяра», що дало змогу розширити психологічні уявлення про цей феномен та поглибити знання про вікову специфіку його розвитку в молодшому шкільному віці.

4. Практичне значення результатів дослідження. Дисертаційна робота Суходолі Юлії Олегівни має практичну спрямованість. Отримані результати дослідження можуть бути використані практичними психологами закладів освіти, вчителями та батьками молодших школярів з метою розвитку у дітей цього віку соціального інтелекту під час дистанційного навчання, а також у процесі професійної підготовки, перепідготовки і підвищення кваліфікації педагогічних працівників, представниками психологічних служб та громадських організацій, які здійснюють соціальний та психологічний супровід навчання і розвитку молодших школярів в умовах пандемії, воєнного стану тощо.

Важливе практичне значення має розроблений дисертанткою тренінг «Розвиток соціального інтелекту молодших школярів у сім'ях під час дистанційного навчання», а також практичні рекомендації для батьків, педагогів і шкільних психологів.

5. Оцінка змісту, структури й оформлення дисертації.

Аналіз змісту дисертаційної роботи дозволяє стверджувати, що вона чітко структурована, послідовно розкриває всі етапи дослідницького пошуку, його основні теоретичні і практичні результати. Дисертаційна робота складається із анотації (українською та англійською мовами), змісту, переліку умовних позначень, вступу, трьох розділів, висновків до розділів, загальних висновків, списку використаних джерел, що налічує 357 найменувань (з них 83 – іноземною мовою) та додатків. У кожному розділі дисертації Юлія Олегівна намагалася дотримуватися систематичності, послідовності викладу фактів та внутрішньої логіки їх висвітлення.

У першому розділі **«Теоретико-методологічний аналіз проблеми розвитку соціального інтелекту молодших школярів у сім'ях»** здійснено глибокий теоретичний аналіз наукових джерел з проблеми дослідження. На основі ґрунтовного вивчення праць вітчизняних і зарубіжних дослідників, дисертанткою систематизовано інформацію про сім'ю як первинне соціальне середовище становлення та соціалізації дитини, розкрито наукові підходи до трактування сутності феномена соціального інтелекту, проаналізовано сутнісні та змістові аспекти розвитку соціального інтелекту молодших школярів.

Узагальнення наукових досліджень дало змогу дисертантці запропонувати власне визначення поняття соціального інтелекту молодшого школяра як інтеграційної характеристики, що поєднує прояв його самооцінки та розуміння цінності інших, проявляється у взаємодії з іншими школярами і дорослими, які задіяні в освітньому процесі та є поза ним, передбачає розуміння і застосування норм і правил соціальної поведінки та комунікації, виявленні почуття відповідальності за власні дії (вчинки) та їхні наслідки на підставі аналізу і рефлексії (с. 89).

Важливою заслугою Суходолі Юлії Олегівни є розширення та поглиблення наукових уявлень про феноменологію та структуру соціального інтелекту, визначення компонентів (регулятивний, поведінковий, когнітивний) та показників його розвитку у молодших школярів, обґрунтування психологічних особливостей розвитку соціального інтелекту у дітей цього віку в сім'ї.

На основі змістовного критичного аналізу наукової літератури дисертантка дійшла висновку, що розвиток соціального інтелекту потрібно починати з молодшого шкільного віку, оскільки дітям цього віку притаманні певні фізіологічні, психологічні та соціально-педагогічні особливості, що є основою для формування компонентів соціального інтелекту (с. 109).

У другому розділі дисертації **«Організація дослідження розвитку соціального інтелекту молодших школярів у сім'ях»** розкрито етапи та організацію дослідження розвитку соціального інтелекту молодших школярів у сім'ях під час дистанційного навчання, окреслено особливості діяльності педагогічного колективу, шкільного психолога, батьківського комітету в контексті їх взаємодії щодо розвитку у молодших школярів соціального інтелекту під час дистанційного навчання, охарактеризовано вибірку досліджуваних.

Для визначення рівня розвитку соціального інтелекту у молодших школярів дисертанткою обрано такі емпіричні методи: спостереження, бесіду, анкетування, тестування тощо.

Заслуговує на особливу увагу розроблена Юлією Олегівною теоретична модель соціально-психологічного супроводу розвитку соціального інтелекту молодших школярів у сім'ях під час дистанційного навчання, яка відображає мету, завдання, принципи, форми, компоненти, показники та рівні розвитку соціального інтелекту молодших школярів у сім'ях під час дистанційного навчання тощо.

На її основі дисертанткою було розроблено авторський тренінг «Розвиток соціального інтелекту молодших школярів у сім'ях під час дистанційного

навчання», який містить комплекс заходів, методів та прийомів роботи, вправ, що спрямовані на розвиток соціального інтелекту молодших школярів. За результатами застосування цього тренінгу дисертанткою було виявлено позитивну динаміку у розвитку таких психологічних рис особистості молодших школярів як комунікативність, ввічливість, культура мови тощо.

У третьому розділі – **«Результати емпіричного дослідження розвитку соціального інтелекту молодших школярів у сім'ях під час дистанційного навчання»** – здійснено кількісний та якісний аналіз результатів емпіричного дослідження розвитку соціального інтелекту молодших школярів (респондентів експериментальних та контрольних груп) із застосуванням методів математико-статистичної обробки даних.

Дисертанткою здійснено ранжування думок експертів щодо психологічних особливостей та показників розвитку соціального інтелекту молодших школярів, а також виокремлено критерії оцінювання соціально-психологічного супроводу розвитку соціального інтелекту молодших школярів у сім'ях під час дистанційного навчання, відповідно до них визначено рівні розвитку соціального інтелекту у молодших школярів – високий, достатній, середній, низький, початковий.

Порівняльний аналіз результатів констатувального та формувального етапів експерименту в контрольній та експериментальній групі свідчить про ефективність впровадження розробленої теоретичної моделі соціально-психологічного супроводу розвитку соціального інтелекту молодших школярів у сім'ях під час дистанційного навчання. Відповідної до цієї моделі дисертанткою розроблено низку практичних рекомендацій батькам, педагогічним працівникам та практичним психологам закладів освіти щодо розвитку соціального інтелекту молодших школярів під час дистанційної форми навчання.

Висновки до розділів та загальні висновки відображають основні результати дослідження та розв'язання поставлених завдань.

Дисертаційна робота містить достатню кількість таблиць та рисунків, які

сприяють повноті сприймання результатів дослідження та наочно їх демонструють.

Дисертація написана українською мовою, її зміст та характер викладу матеріалу відповідають науковому стилю. За своїм змістом, структурою, обсягом та оформленням дисертація відповідає чинним правилам і вимогам. Порухень академічної доброчесності у дисертаційній роботі не виявлено.

6. Повнота викладу наукових положень, висновків і результатів дисертації в опублікованих працях.

Основні наукові положення та результати дослідження відображено дисертанткою у 10 публікаціях, з яких: 5 наукових статей (2 – у співавторстві) – у фахових виданнях України у галузі психології, 5 публікацій (1 – у співавторстві) – у матеріалах наукових конференцій. Зазначені наукові праці відповідають темі дисертаційної роботи, водночас достатньо повно відображають основний зміст та отримані результати дисертаційного дослідження.

7. Дискусійні положення та зауваження до змісту дисертаційної роботи.

Аналіз дисертаційної роботи Суходолі Юлії Олегівни дає нам змогу констатувати про достатню обґрунтованість наукових положень, висновків і рекомендацій. Водночас необхідно висловити низку зауважень та побажань:

1. У вступі дисертаційної роботи, зокрема у четвертому завданні дослідження на с. 24, дисертанткою визначено розробити «на основі відповідної моделі» програму авторського тренінгу «Розвиток соціального інтелекту молодших школярів у сім'ях під час дистанційного навчання». Варто було б зазначити, про яку саме модель йде мова, і вказати назву моделі.

2. Обґрунтовуючи змістове наповнення дефініції «соціальний інтелект молодшого школяра» (с. 89), дисертантка зазначає, що він пов'язаний із самооцінкою, однак в подальшому не аналізує результатів її емпіричного дослідження у молодших школярів та особливостей її впливу на розвиток у них соціального інтелекту.

3. Варто було б чітко зазначити показники розвитку соціального інтелекту у молодших школярів відповідно до кожного виокремленого компонента соціального інтелекту (регулятивний, поведінковий, когнітивний) зокрема, а не перераховувати їх загалом (с. 86). До того ж, обґрунтувати, чому цей показник, на думку дисертантки, належить до того чи іншого компонента соціального інтелекту.

4. Дисертантка глибоко аналізує зміст поняття «психологічний супровід», виокремлює його складові (профілактичний, діагностичний, корекційний і терапевтичний компоненти) (с. 127, рис. 2.2). Однак зазначає, що розробила теоретичну модель соціально-психологічного супроводу розвитку соціального інтелекту молодших школярів у сім'ях під час дистанційного навчання. Доцільно було б конкретизувати, хто саме здійснював соціальний супровід, яка була його мета і завдання, етапи реалізації, особливо в умовах дистанційного навчання молодших школярів.

5. Вважаємо, що деякі психодіагностичні методики, які використовувались дисертанткою у процесі проведення емпіричного дослідження (наприклад, методика діагностики соціально-психологічної адаптації К. Роджерса, Р. Даймонд; методика дослідження показників і форм агресії А. Басса, А. Дарки; методика визначення локалізації контролю С. Пантелєєва, В. Століна), не є, на нашу думку, валідними для дослідження компонентів та показників розвитку соціального інтелекту у дітей молодшого шкільного віку, оскільки не відповідають віковим особливостям молодших школярів. Натомість доцільно було б з цією метою обрати проєктивні методики.

6. На нашу думку, не вистачає у дисертаційній роботі результатів дослідження взаємозв'язків між типом батьківського ставлення до дитини та розвитком соціального інтелекту у молодших школярів. Така інформація лише збагатила б практичну значущість дисертаційної роботи.

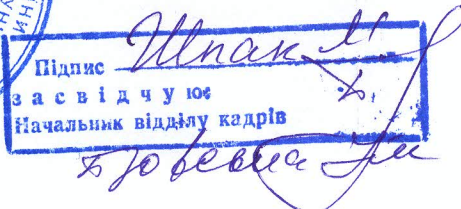
Проте висловлені зауваження і побажання не впливають на загальну позитивну оцінку дисертаційного дослідження і мають рекомендаційно-дискусійний характер.

8. Загальний висновок.

Вищезазначене дає змогу констатувати, що дисертаційна робота Суходолі Юлії Олегівни «Сім'я як чинник розвитку соціального інтелекту молодших школярів під час дистанційного навчання» є завершеним, самостійним дослідженням, яке вирізняється актуальністю, науковою новизною, має теоретичне й практичне значення. Дисертація відповідає вимогам наказу Міністерства освіти і науки України від 12 січня 2017 року № 40 «Про затвердження вимог до оформлення дисертації» і «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 року № 44, а її авторка Суходоля Юлія Олегівна заслуговує на присудження наукового ступеня доктора філософії з галузі знань 05 Соціальні та поведінкові науки за спеціальністю 053 Психологія.

Офіційний опонент:

доктор психологічних наук, професор,
професор кафедри психології розвитку
та консультування
Тернопільського національного
педагогічного університету
імені Володимира Гнатюка

Марія ШПАК